

Віктор Горобець

Чи був «Демко Многогрішний» гетьманом Війська Запорозького?

Стаття присвячена дослідженню питання коректності вживання антропоніму «Демко Многогрішний» для означення особи гетьмана Лівобережної України в 1668–1672 рр. Дем'яна Ігнатовича. Проаналізувавши різні типи офіційної документації як часів гетьманування Дем'яна Ігнатовича, так і його насильницького відсторонення від влади, автор доходить висновку, що антропонім «Демко Многогрішний» при означенні особи лівобережного гетьмана несе в собі певне семантичне навантаження, необхідне його опонентам для формування негативного образу экс-гетьмана. А відтак і використання цього антропоніму в сучасній історичній літературі є невиправданим, оскільки консервує наявні ідеологічні чи історіографічні упередження і стереотипи.

Ключові слова: гетьман, Дем'ян Ігнатович (Многогрішний), Українська козацька держава, Гетьманат, Військо Запорозьке.

The article is devoted to the research of question of correctness of the use of antroponym of «Demko Mnohohrishnyi» for determination the face of hetman of Left-bank Ukraine in 1668–1672 Demian Ihnatovych. Analyzing the different types of official document of both times of former of Demian Ihnatovych a hetman and him violent removal from power, an author comes to the conclusion, that antroponym of «Demko Mnohohrishnyi » at determination of face (personality) of left-bank hetman carries the semantic loading is certain in itself, necessity his opponents for forming of negative appearance of ex-hetman. And consequently the useing of this antroponym in the modern historical literature is unjustified, as cansing present ideological or historiographycal prejudices and stereotypes.

Keywords: hetman, Demian Ihnatovych (Mnohohrishnyi), Ukrainian Cossack state, Hetmanate, the Zaporozhian Host.

На перший погляд винесене в назву питання позбавлене будь-якого сенсу. Адже в статтях і монографіях О. Лазаревського, В. Модзалевського, І. Крип'якевича, Дж. Гаєцького, В. Кривошеї, В. Заруби, Д. Вирського, В. Горобця та багатьох інших вітчизняних і зарубіжних дослідників наведено розлогий і доволі точний перелік осіб, що старшинст-

ували у Війську Запорозькому в ті часи, коли до цієї самоназви доцільно прикладати як синонімічний політонім вже кабінетного походження «Українська козацька держава» чи «Українська ранньомодерна держава», що, власне, акцентує увагу на одержавленні цього військового та соціополітичного утворення за результатами Козацької революції середини XVII ст. Завдяки зусиллям учених встановлено імена не те що старшин, котрі перебували на найвищому — гетьманському уряді, а й мало не на рівні сотників і городових отаманів, принаймні — полкових центрів, так точно¹. І, безперечно, в усіх з відомих нам на сьогодні переліків ім'я Демка Многогрішного — як восьмого за ліком регіментаря Української держави раннього нового часу — обов'язково присутнє.

Однак у назві під сумнів ставиться, власне, не сам владний статус очільника Лівобережного Гетьманату, що урядував після Петра Дорошенка та перед Іваном Самойловичем, себто в 1668–1672 рр., а лише правильність вживання антропоніму «Многогрішний» для означення особи цього самого восьмого регіментаря Української держави. А ось у цьому відношенні в історіографії єдності досі немає. Точніше сказати, за умовчанням існує певна конвенція. Втім, існують і серйозні підстави сумніватися в її бездоганності з огляду на зміст наявного на сьогодні в дослідників джерельного матеріалу.

Отож, у переважній більшості випадків для означення цього самого восьмого гетьмана Війська Запорозького вживаються антропоніми «Дем'ян Многогрішний» чи «Демко Многогрішний». Для ілюстрації такого стану можна було б навести розлогий перелік прикладів з підручників чи популярних матеріалів. Але більш переконливими все ж є зріз академічного представлення: приклади з наукової літератури, публікацій джерел чи історичних синтез. Якщо говорити про останні, то саме антропонім «Дем'ян Многогрішний» використовується, наприклад, Д. Дорошенком в його синтезі «Нарис історії України»², Н. Яковенко в «Нарисі історії середньовічної та ранньомодерної України»³, М. Крикуном у його спільній з Л. Зашкільняком «Історії Польщі»⁴ тощо.

Аналогічно виглядає й ситуація з застосуванням антропоніма при публікації джерел. Зокрема, у такій солідній тематичній документальній збірці,

¹ Найбільш повні версії представлені в працях: *Gajecy G. The Cossack Administration of the Hetmanate.* — Vol. 1–2. — Cambridge, Mass., 1978. — 789 p.; *Кривошея В.* Українська козацька старшина. — Ч. 1: Урядники гетьманської адміністрації: Реєстр. — К., 1997; *Його ж.* Генеалогія українського козацтва: Нариси з історії козацьких полків. — К., 2002; *Його ж.* Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — К., 2010.

² *Дорошенко Д.* Нарис історії України. — Т. 1–2. — Варшава, 1932–1933; Львів, 1991 (репр.). — С. 312, 313, 317.

³ *Яковенко Н.* Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. — Вид. 2-е, перероб. і розш. — К., 2005. — С. 388, 389, 399.

⁴ *Зашкільняк Л., Крикун М.* Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. — Л., 2002. — С. 187, 195.

як «Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687)» (Київ–Львів, 2004), підготовленої спільними зусиллями Інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, Наукового товариства імені Шевченка і Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, у вступному нарисі та в нарисі до сьомого розділу, якраз, власне, й присвяченому публікації документів часів гетьманування восьмого регіментаря Війська Запорозького, гетьман згадується лише винятково під прізвиськом «Многогрішний». Причому, навіть без побіжної згадки про інше прізвисько, яким він особисто послуговувався в представлених у збірці документах⁵. Більше того, ще й у заголовках документів міститься все той же антропонім — «Многогрішний»⁶. І це при тому, що включені до збірки документи були підписані гетьманом винятково «Демьян Игнатович» чи «Даміан Игнатов»⁷.

Менше послідовності демонстрували укладачі унікального джерельного корпусу документів «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», де в одних томах український гетьман у покажчиках значиться як «Игнатенко, Демьян»⁸, а в інших — «Многогрешный, Демьян Игнатович»⁹.

Трапляються і ще більш курйозні випадки. Наприклад, у випущеному 1991 р. Головним архівним управлінням при Раді Міністрів СРСР спільно з Центральним державним архівом давніх актів СРСР путівнику по фондах Центрального державного архіву давніх актів СРСР у 12 випадках вжито антропонім гетьмана «Д.И. Многогрешный» і лише одного разу «Д. Игнатович», причому, в іменному покажчику до тому ці позиції фігурують абсолютно непов'язані одна з одною, начебто означають різних людей¹⁰.

Як на виняток із загального тренду послуговування при публікації джерел винятково антропонімом «Многогрішний» варто вказати на видане в 1931 р. Археографічною комісією ВУАН «Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку», де і в документах, і в редакційних приписках бачимо антропонім «Игнатович»¹¹.

В переважній більшості випадків у сучасній науковій літературі використовується антропонім «Многогрішний». Для прикладу згадаємо хоч би

⁵ Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687). — К.–Львів, 2004. — С. 14, 447–448.

⁶ Див.: Універсали українських гетьманів... — С. 447–449, 458, 474, 475, 476, 477 та ін.

⁷ Див.: Універсали українських гетьманів... — С. 460, 474, 475, 476, 477 та ін.

⁸ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собр. и изданные Археографической комиссией (далі — Акты ЮЗР). — Т. 6. — СПб., 1869. — 279 с.

⁹ Акты ЮЗР. — Т. 9. — СПб., 1877. — 987 стлб.

¹⁰ Центральный государственный архив древних актов СССР: Путеводитель: В 4 т. — М., 1991. — Т. 1. — С. 71, 72, 73, 74, 75, 126, 133, 135, 163, 169, 190, 260, 261, 461, 471.

¹¹ Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку // Український архів. — Т. 4. — К., 1931. — С. 74, 79, 80, 82, 83.

найбільш знакові праці авторства Я. Дзира¹², В. Смолія та В. Степанкова¹³, В. Заруби¹⁴, О. Сокирка¹⁵, С. Павленка¹⁶, Т. Таїрової-Яковлевої¹⁷ та інших. Зі спеціальних праць істориків XIX ст. варто згадати роботи О.О. Гоздаво-Голомбіовського та М. Оглобліна, в яких також використано антропонім «Многогрішний»¹⁸.

Іноді ці різні форми написання прізвища гетьмана вживаються істориками як синонімічні. Скажімо, в більш ранніх працях Т. Чухліба вживався антропонім «Многогрішний»¹⁹, а в пізніших — «Ігнатович» або «Ігнатович (Многогрішний)»²⁰. Останній варіант є характерним для праць Дж. Гаєцького²¹ та В. Горобця²², де в тексті використовується антропонім «Ігнатович» і лише при першій згадці гетьмана наводиться прив'язка до більш звичного варіанту — «Многогрішний». У роботах дослідника генеалогії української

¹² Дзира Я.І. Вступ // Літопис Самовидця / Вид. підготував Я.І. Дзира. — К., 1971. — С. 14,21, 33 та ін.

¹³ Смолій В.А., Степанков В.С. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). — К., 1999. — С. 296–308; Смолій В., Степанков В. Петро Дорошенко: Політичний портрет. — К., 2011. — С. 38, 41, 156–202 та ін.

¹⁴ Заруба В. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття. — Дніпропетровськ, 2003. — С. 45, 58, 89, 107–109 та ін.

¹⁵ Сокирко О. Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669–1726. — К., 2006. — С. 66–82, 130, 132 та ін.

¹⁶ Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — К., 2004. — С. 158.

¹⁷ Таїрова-Яковлева Т.Г. Гетманы Украины. Истории о славе, трагедиях и мужестве. — СПб., 2011.

¹⁸ Гоздаво-Голомбиевский А.А. Из сибирских актов о Демьяне Многогрешном. Три документа о пребывании в Сибири гетмана Д. Многогрешного // Чтения в Императорском Обществе истории древностей российских при Московском университете. — 1888. — Кн. 1. — Ч. III. — С. 6–10; Оглоблин Н. Служба в Сибири Демьяна Многогрешного // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. — К., 1892. — Кн. 6. — С. 155–156.

¹⁹ Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах, 1648–1714 рр. — К., 2003. — С. 118, 119, 143, 150–154, 164–166; Його ж. Козаки та яничари. Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500–1700 рр. — К., 2010. — С. 6, 18, 140, 151, 183, 184, 190–193.

²⁰ Чухліб Т. Відень 1683: Україна-Русь у битві за «золоте яблуко» Європи. — К., 2013. — С. 44.

²¹ Gajesky G. The Cossack Administration of the Hetmanate. — P. 19, 68, 71, 98, 127, 130, 140, 155, 198 та ін.

²² Горобець В. «Волимо царя східного». Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. — К., 2007. — С. 257–260, 264, 372 та ін.; Його ж. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної і соціальної історії ранньомодерної України. — К., 2009. — С. 10, 13, 18–19,23, 26–27, 30–31 та ін.; Його ж. Многогрішний (Ігнатович) Дем'ян Ігнатович // Енциклопедія історія України. — Т. 7. — К., 2010. — С. 8–9; Його ж. Демко Ігнатович (Многогрішний) // Полководці війська Запорозького. — Кн. 2. — К., 2004. — С. 165–178.

еліти козацької доби В. Кривошеї використовувався виключно антропонім «Ігнатович», без якогось додаткового уточнення. Більше того, і його брата Василя, більш відомого саме під прізвиськом «Многогрішний», історик записував також винятково під прізвиськом «Ігнатович»²³.

Отож, дещо перефразовуючи відомий вислів класика української художньої літератури — «Боруля», «Беруля» чи «Боруля-Беруля»? спробуємо розібратися, яким антропонімом послуговувався сам гетьман, як до нього зверталися сучасники, від чого залежав вибір того чи іншого варіанту та яким має бути свідомий вибір сучасного дослідника.

Відразу ж зауважимо, що за нашим переконанням, доцільно послуговуватися саме антропонімом «Ігнатович», оскільки, переглянувши всі відомі на сьогодні дослідникам універсали гетьмана²⁴, а перед тим полковника чернігівського²⁵, жодного разу не зустріли згадки про антропонім «Многогрішний» як про його власну самоідентифікацію. Завше — і будучи гетьманом, і будучи полковником — наш герой підписувався винятково лише «Дем'ян Ігнатович», «Демко Ігнатович», чи, принаймні, «Даміан Ігнатов».

Так само і в кореспонденції, яка адресувалась йому, — і в зверненнях до нього козацької старшини, і представників російської влади — його також називали винятково «Ігнатовичем». «Полковник чернігівской, п. Демян Ігнатович», — читаємо в універсалі гетьмана Івана Брюховецького від 7 листопада 1667 р.²⁶ Іноді ця форма в записках московських приказних дяків трансформувалася в антропонім «Демян Ігнатенко, полковник чернігівський»²⁷ або ж «Демко Ігнатов», «Демко Ігнатов син»²⁸.

І так тривало, принаймні, до певної хронологічної межі, поява якої доволі чітко маркувалася політичними факторами (про що поговоримо згодом).

Звідки ж і яким чином антропонім «Многогрішний» перекочував в історичні праці? Одну з найперших згадок саме цього варіанту в прикладанні до діючого регіментаря зустрічаємо в документах кінця 1671 р. Так, у

²³ *Кривошея В.* Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія. — С. 381.

²⁴ Акты ЮЗР. — Т. 8. — СПб., 1875. — Стлб. 23, т. 9. — СПб., 1877. — Стлб. 63–65, 133; Акты, относящиеся к истории Западной России. — Т. V (1633–1699). — СПб., 1853. — С. 122–125, 127–128; Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка 1729–1730 г. / Н.П. Василенко. — Чернигов, 1901. — С. 159–160, 295–296, 374–375, 375–376, 359–360, 397; Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку. — С. 79–80, 82–83; Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729–1730 годов. — Чернигов, 1908. — С. 28, 29, 31, 32, 35, 47, 49, 80, 98 та ін.; Універсали українських гетьманів... — С. 482, 488–565.

²⁵ Музей Національний ім. Кн. Чарторийських у Кракові, Відділ рукописів. — № 1. — Спр. 1376. — С. 128; Універсали українських гетьманів... — С. 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 942–943.

²⁶ Універсали українських гетьманів... — С. 350.

²⁷ Акты ЮЗР. — Т. 6. — СПб., 1869. — С. 15.

²⁸ Там же. — Т. 6. — С. 107, 125.

документах запису переговорів між російською делегацією та делегацією Речі Посполитої щодо реалізації постанов Андрусівського перемир'я, під час п'ятої зустрічі послів («в ответе в п'яте»), що відбулася 23 грудня 1671 р., зустрічається і один, і другий варіант антропоніму. Причому, з російського боку «бояре и думне люди», коли завели розмову про бажаність присутності під час обговорення питання щодо «зацепок... в стороне королевского величества северские казаки учинили» представників лівобережного гетьмана — «київського полковника Костянтина Солонину с товарищи, людей чесних и разумных», спершу називали лівобережного регіментаря «Демьяном Игнатовичем»²⁹.

Королівські ж комісари, зауважуючи, що «при разговорех их посольских с ними бояры и думными людми» українським підданам царя «быть непристойно, потому что, буде ты им посланцом с стороны королевского величества какое объявление от них послов показалось противно», називали лівобережного гетьмана то «Демьяном Игнатовичем», то «Демьяном Многогрешным»³⁰.

Надалі ж, коли комісари польського короля зауважували, що вони називають Дем'яна Многогрішного «царского величества подданным толко в перемирные лета, а как перемирные лета отойдут, тогда им мочно будет его называть и королевского величества подданным», та активно заперечували проти участі послів з України в переговорах, оскільки «украинский люди непостоянны и никогда в правде не стоят»³¹, російська сторона, вочевидь, у пориві неймовірного полемічного запалу, також вжила для означення лівобережного регіментаря антропонім «Демьян Многогрешный»³². Але вже під час шостої зустрічі, що відбулася 28 грудня 1671 р., ймовірно, знявши надмірну емоційну напругу, як російська, так і польська сторони називали лівобережного регіментаря не інакше як «Демьян Игнатович»³³.

А ось старшини, що взяли участь у змові (генеральні обозний Петро Забіла, судді Іван Самойлович і Іван Домонтович), в уже поданому на нього доносі від 13 квітня, ведучи мову про таємні зносини Ігнатовича з Дорошенком і прохання першого надіслати на Лівобережжя Кримську орду, одного разу вживають саме прізвище «Демко Многогрешный»³⁴.

І вже після того, як Ігнатовича було скинуто в результаті змови з гетьманства, у матеріалах слідства, зокрема, в показах старшини, що брала участь в антигетьманській змові, про нього мовиться переважно як про «Демка Ігнатова» або просто «Демка»³⁵.

²⁹ Там же. — Т. 9. — Стлб. 556.

³⁰ Там же. — Стлб. 557, 558, 560.

³¹ Там же. — Стлб. 561.

³² Там же. — Стлб. 560, 562, 564.

³³ Там же. — Стлб. 566, 567.

³⁴ Там же. — Стлб. 736.

³⁵ Там же. — Т. 9. — Стлб. 745–757 та ін.

Так само і в повідомленні князя Г.Г. Ромодановського про обрання Івана Самойловича гетьманом, внесення доповнень до Глухівських статей і принесення новообраним гетьманом присяги на вірність царю, датованому 17 червня 1672 р., згадуючи про восьмого гетьмана, вжито також саме цю форму антропоніму — «Демко Игнатов»³⁶. Аналогічним чином називає колишнього гетьмана й архієпископ чернігівський Лазар Баранович, оповідаючи у квітні 1672 р., тобто вже по поваленню Ігнатовича, російському монарху про ті заходи, які він уживав проти «измены и воровства против крепкие вашего пресвітлого царского величества десницы»³⁷.

Такий варіант, безперечно, вписувався в офіційну московську антропонімічну традицію, що відмовляла навіть не надто родовитим дворянам у праві послуговуватися родовими прізвищами, а лише винятково формами на кшталт: «Петька сын Федоров», або просто «Петька Федоров», де друга частина антропоніму виступала не в якості родового прізвища, а саме як вказівка на ім'я батька. Коли ж мова велася про злочинців чи тим паче зрадників, то антропоніми формувалися винятково з применшувальної форми імені: «Матюшка», «Васка», «Ефимко», «Пашка», «Демко»³⁸.

Отож, переконані, що у випадку з різкою зміною форми подачі антропоніму экс-гетьмана та використання виключно варіанту «Демко Игнатов» чи просто «Демко» пояснення крилося в намаганні представників російської влади продемонструвати своє відверто негативне ставлення до нього та, відповідно, прагненні української еліти, як світської, так і духовної, підлаштуватися під цей канон.

І варто відзначити, нічого дивного чи нового тут не було, адже всі попередники Ігнатовича на гетьманстві, котрі в певний час, розчарувавшись у протекції царя, стали шукати собі нову зовнішньополітичну опору для своєї влади, після виходу з-під влади російського монарха в офіційних документах російської влади писались аналогічно: «Івашка Выговський», «Юраська Хмельницький», «Івашка Брюховецький». Наприклад, в наказі боярину і воеводі князю Г.Г. Ромодановському, уповноваженому царем для проведення виборної ради 1672 р., було записано: «... статьи указал великий государь учинить ныне вновь, для подтверждения войску Запорожскому, что впредь измены и христианского кровопролития не было, как учинилось от изменников от Ивашка Выговского, от Юраска Хмельницкого, от Ивашка Брюховецкого»³⁹. Єдине, що вирізняло ці випадки, так це те, що ані Выговському, ані Хмельницькому, ані Брюховецькому не було відмовлено у праві й надалі послуговуватися неспотвореною формою прізвища. У випадку ж з

³⁶ Акты ЮЗР. — Т. 9. — Стлб. 912; Універсали українських гетьманів... — С. 598.

³⁷ Акты ЮЗР. — Т. 9. — Стлб. 742–744.

³⁸ Там же. — Стлб. 812.

³⁹ Там же. — Стлб. 903.

Ігнатовичем таке спотворення мало, вочевидь, продемонструвати низьке — «мужицьке» — соціальне походження екс-гетьмана.

Хоч справедливості заради зауважимо, що і в попередні часи, ще до опали, і ще до посідання Ігнатовичем гетьманського уряду, такою формою також послуговувались. Вище вже згадувалось про саме таку інтерпретацію антропоніму з боку російських приказних дяків, а, крім того, нам відомо, принаймні, про один випадок використання самим Ігнатовичем антропоніма «Даміан Игнатов», щоправда, було це ще в часи його перебування на уряді полковника.

Повертаючись же до питання політичного навантаження антропоніму екс-гетьмана, хотілося б звернути увагу на той примітний факт, що правобережний гетьман Петро Дорошенко, довідавшись про трагічний фінал лівобережного гетьмана (до слова, колишньої своєї креатури, котрий, тим не менше, відступився від нього) та намагаючись відіблити його чесне ім'я, в листі до київського воєводи князя Григорія Козловського від 1 квітня 1672 р. називав колишнього регіментаря не інакше як «Демян Игнатович»⁴⁰.

Власне, навіть царський вирок від 28 травня 1672 р. адресований «Демку Игнатову!», але в самому тексті присуду колишній гетьман згадується лише як «Демко», «изменник и клятвопреступник»⁴¹, у той самий час як брат гетьмана, Василь, іменується «Многогрешним»⁴². Те ж саме спостерігаємо і в інших документах, які відносяться до часів його висилки на заслання, наприклад, від 28 травня 1672 р.⁴³ І лише в справі про висилку поваленого гетьмана до Сибіру від 29 травня 1672 р., там, де мова йде про «рухлядь», що її дозволив цар перевезти разом з Ігнатовичем, останній вперше в офіційних документах російського походження записаний так, як він нині переважно й фігурує в наукових дослідженнях і підручниках з історії: «бывшего гетмана Демка Многогрешного рухледи его: постеля выбойчетая, подложена кумакком; две подушки, да пояс шелковый»⁴⁴.

Щоправда, стверджувати, що після скинення Ігнатовича з гетьманства за ним безальтернативно пристав антропонім «Многогрішний», було б неправильно. У цей час, звичайно ж, в офіційних документах російської влади при згадках поваленого гетьмана обов'язково вживається форма, що несла в собі негативні емоційні конотації, однак антропоніми вживалися все ж різні, в тому числі й ті, що походили від уже звичної форми «Ігнатович». На відміну, скажімо, від брата гетьмана, стосовно котрого якраз звичним виступав антропонім «Многогрішний». Вельми промовистим у цьому сенсі виглядає найменування козацької старшини, засудженої до висилки в Сибір, у виданих

⁴⁰ Там же. — Стлб. 836–837.

⁴¹ Там же. — Стлб. 802–809.

⁴² Там же. — Стлб. 810–812.

⁴³ Там же. — Стлб. 812–813.

⁴⁴ Там же. — Стлб. 814.

їхнім конвоїрам у 1673 р. супровідних документах, де читаємо таке: «клятвопреступник Демко Игнатов, Васка Многогрешный, Мишка Зиновьев»; або ж — «бывшой гетман Демко Игнатов... да племянник Мишка Зиновьев... да брат родной бывшей полковник черниговской Васка Многогрешный»⁴⁵.

Як відомо, навіть після своєї висилки до Сибіру Дем'ян Ігнатович не загубився, як це траплялось у ту добу практично з усіма засланнями з України. Відсидівши більше десяти років в острозі, після 1686 р. колишній гетьман отримав звільнення з ув'язнення і був залишений на поселення в Селенгінську, де його приписали до так званих дітей боярських. За деякий час він навіть здобув статус так званого «їздця», очоливши залогу Селенгінського острогу⁴⁶. Прикметно, що у відомих дослідникам документах з цього відтинку життя колишнього гетьмана, а також і безпосередньо перед його звільненням, він також іменується то «Демян Игнатьев», то «Демян Игнатов», то «Демко Многогрешный». Так, у грамоті Сибірського приказу, датованій 1682 р., читаємо: «из детей боярских войска Запорожского бывшей гетман Демьян Игнатов»⁴⁷. Аналогічним чином чи у формі похідній від цієї він згадується і в інших деяких документах тієї доби, зокрема, і в контексті подачі чолобитної «бывшим черкасским гетманом Демяном Игнатьевым»⁴⁸. Водночас у той самий час енісейський воєвода князь Щербатов у своїй грамоті (покликаючись на указ з Посольського приказу) вживає антропонім «Демко Многогрешный»⁴⁹.

І якщо з вживанням прізвища лівобережного гетьмана картина вималюється достатньо чітко, то з використанням імені — «Демко» чи «Дем'ян» — чіткості трохи менше. Адже, якщо, перебравши до своїх рук гетьманську булаву, Ігнатович, здається, завше підписувався ім'ям «Дем'ян», то будучи полковником чернігівським, він послуговувався формою «Демко». Наприклад, у вже згаданому вище корпусі універсалів гетьманів і полковників Війська Запорозького, в універсалі від 3 березня 1665 р. вживається такий лексичний зворот: «Демко Игнатович, звишменованній полковник», в універсалі від 22 вересня 1665 р. — «Вам жичливій приятел Демко Игнатович, звишменованній полковник», в універсалі від 27 квітня 1668 р. — «Демко

⁴⁵ Дополнения к Актам историческим. — Т. VI. — СПб., 1846. — С. 324–325.

⁴⁶ Детальніше про цей період у житті Д. Ігнатовича див.: *Гоздаво-Голомбиевский А.А.* Из сибирских актов о Демьяне Многогрешном. Три документа о пребывании в Сибири гетмана Д. Многогрешного. — С. 6–10; *Оглоблин Н.* Служба в Сибири Демьяна Многогрешного. — С. 155–156.

⁴⁷ *Гоздаво-Голомбиевский А.А.* Из сибирских актов о Демьяне Многогрешном. Три документа о пребывании в Сибири гетмана Д. Многогрешного. — С. 6–7.

⁴⁸ *Оглоблин Н.* Служба в Сибири Демьяна Многогрешного. — С. 155; *Гоздаво-Голомбиевский А.А.* Из сибирских актов о Демьяне Многогрешном. Три документа о пребывании в Сибири гетмана Д. Многогрешного. — С. 6.

⁴⁹ *Гоздаво-Голомбиевский А.А.* Из сибирских актов о Демьяне Многогрешном. Три документа о пребывании в Сибири гетмана Д. Многогрешного. — С. 8, 9, 10.

Игнатович, полковник Войска Запорозского черниговский»⁵⁰. Зустрічається також «Дем'ян Игнатович»⁵¹, «Демьян Игнатович»⁵². Але загалом формою «Демко» Ігнатович послуговувався в часи перебування на уряді полковника і генерального осавула⁵³. Повернення ж до вжитку іменної форми «Демко» спостерігаємо вже в часи відсторонення його від влади — спершу, як уже відзначалося, в доносі старшин-змовників⁵⁴, а згодом в офіційних документах, що виходили від царської влади в часи репресій проти нього. Втім, після повернення колишнього гетьман на царську службу, цього разу вже в якості воєводи забайкальського острога, повертається до вжитку і попередня форма вживання імені — «Дем'ян».

Достеменно відомо, Дем'ян Ігнатович мав, принаймні, двох братів, котрі також служили на різних старшинських посадах у Війську Запорозькому. Один з них згадується в документах як Сава Шумейко. Наприклад, взимку 1672 р. «полу голова московських стрельцов» Олександр Танєєв, перебуваючи в Батурині в гетьмана, інформував царя, що «стародубского де полковника Петра Рословченка он гетман переменял, велел быть полковником брату своему родному Саве Шумейку»⁵⁵. А в лютому 1672 р. київський воєвода князь Григорій Козловський писав до Москви: «... гетман Демьян Игнатович посылает в Киев Стародубский полк брата своего Шумейку»⁵⁶.

Інший його брат, котрий в гетьманство Ігнатовича обіймав спочатку уряд генерального осавула, згодом чернігівського полковника, а по його скиненню з гетьманства був відправлений до Москви і там засуджений до страти, заміненої засланням до Сибіру, писався переважно «Василем Многогрешним» чи «Васютою»⁵⁷. Особисто під листами чи універсалами підписувався як «Василий Игнатович Многогрешный, полковник Войска Его Царского Пресветлого Величества Запорожского Черниговский»⁵⁸. В офіційній документації, скажімо, під Московськими статтями 1665 р. в числі старшин, котрі їх підписали від імені козаків Ніжинського полку, надibuємо згадку про «Василия Многогрешного»⁵⁹. Вельми прикметно, що, в офіційній царській грамоті від 28 травня 1672 р., де містилося повідомлення про заслання української старшини в Сибір, колишній гетьман названий «Демьян Игнатов», а «брат його родной, бывшой черниговский полковник» згаданий

⁵⁰ Універсали українських гетьманів... — С. 942, 943.

⁵¹ Там само. — С. 500.

⁵² Там само. — С. 516.

⁵³ Там само. — С. 942, 943.

⁵⁴ Акты ЮЗР. — Т. 9. — Стлб. 736.

⁵⁵ Там же. — Стлб. 644.

⁵⁶ Там же. — Стлб. 664.

⁵⁷ Там же. — Стлб. 113, 131, 190, 799.

⁵⁸ Там же. — Стлб. 726, 727, 728, 730.

⁵⁹ Універсали українських гетьманів... — С. 279.

як «Васка Многогрешний»⁶⁰. Як «Василь Многогрешний» колишній чернігівський полковник згадується і в жалуваній грамоті царів Івана Олексійовича та Петра Олексійовича 1690 р., і в універсалах гетьмана Мазепи того ж 1690 р. щодо закріплення за власниками земельного майна в Чернігівському полку⁶¹.

Хоч справедливості заради слід відзначити, що в окремих документах (як-то полковницькому універсалі від 10 липня 1663 р.) брат гетьмана справді підписувався як «Василій Ігнатович, полковник... наказний ніжинський»⁶². Навіть більше, траплялись випадки, коли його вже після суду та заслання до Сибіру російська влада іменувала «бувший черниговский полковник Васька Игнатов»⁶³. Але тут, як і у випадку з його братом Дем'яном, мала місце чітка політична маніфестація російської владою свого ставлення до засудженого козацького старшини, і друга частина антропоніму виступала не як родове прізвище, а як вказівка на ім'я його батька.

Чому ж і коли «гетьман Ігнатович» зник з історії козацької України? Особливу роль у закріпленні антропоніма «Многогрішний» в історичній пам'яті українців, на наш погляд, відіграв автор «Літопису Самовидця». У праці, написаній, вірогідніше за все, ще за життя восьмого регіментаря Гетьманату, але вже після його відсторонення від влади, вживається винятково антропонім «Демко Многогрішний». А наведений у творі розлогий перелік усіх його реальних і легендарних «гріхів» немов би підсвідомо вказував на прямий зв'язок прізвища з конкретними діями його носія. При цьому автор практично й не приховував свого негативного ставлення до цього козацького регіментаря, нерідко приписуючи йому й навіть те, чого він не чинив, або вбачаючи причинно-наслідковий зв'язок там, де він об'єктивно не міг простежуватися. Скажімо, автор літопису прямо звинувачував Дем'яна Ігнатовича в тому, що він «найпершей отступил от Бруховецкого, здрадивши его», і нібито саме за це отримав від гетьмана Петра Дорошенка булаву наказного гетьмана Сіверської України. По тому ж він зорганізував проголошення своїми ж приятелями і слугами себе повним гетьманом, мало зважаючи на трагічну долю зрадженого ним попередника: «А хочай Бруховецкій марне згинув, на тоє не уважаючи, жеби и его тоє не спіткало, собі гетьманства жичачій»⁶⁴.

Не менше негативних конотацій по відношенню до Ігнатовича містило й саркастичне зауваження автора щодо обставин організованих ним виборів, коли претендент, ініціювавши власне обрання, згодом, коли члени його «компанії» публічно просили прийняти булаву, певний час «обмовлявся» від

⁶⁰ Акты ЮЗР. — Т. 9. — Стлб. 812.

⁶¹ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка. — С. 299, 305.

⁶² Універсали українських гетьманів... — С. 898.

⁶³ Там само. — С. 595.

⁶⁴ Літопис Самовидця. — К., 1971. — С. 106.

неї, «як старая дівка хорошего жениха»⁶⁵. Оповідючи ж про поширення влади Ігнатовича на Лівобережжі, Самовидець твердить, що чинив він те «квалтом», наvertsаючи міста на свій бік. «турбуючися болше року»⁶⁶. Наступний неабиякий «гріх» з боку гетьмана Ігнатовича літописець фіксує під 1670 р., коли згадує про «соборну клятву от святішого патріархи на задніпрянського гетьмана Демяна Многогрішного», котрий нібито ту патріаршу прокльонну грамоту, «в пиху вознесшися, легце собі тоє поважил, еще ся срожачи». Моралізуючи з цього приводу, літописець вказував на те, що саме через це легковаження прокльону східного владики гетьман і поніс серйозну кару: «... але зараз оного Господь Бог скарал, же спадши з ганку, шию был зломал, же час немалій не могл говорити»⁶⁷.

Перелік подібних негативних відгуків літописця на адресу гетьмана Ігнатовича можна було б продовжувати, оскільки Самовидець доволі послідовно відстежує його «гріхи» та понесені через них покарання, аж до моменту припровадження поваленого регіментаря на місце страти в царській столиці, куди його «многіє стрічи были и на оного пліовали», а на останок вкотре моралізує з приводу того, як той «собі клятву соборную святішого патріархи нівочто поважаючи, совсім внівецъ пойшол...»⁶⁸. Але більш важливим у цьому контексті є те, що всі ці літописні характеристики не лише несли в собі чітко виражену винятково негативну конотацію, але й, як довели дослідники, нерідко свідомо спотворювали зміст подій. Скажімо, як це було у випадку з прокляття вселенського патріарха на адресу гетьмана. Адже насправді Ігнатович аж ніяк не «легце собі тоє поважил», а не відчуваючи за собою достатньо сил, аби виправити вкрай неприємну для нього ситуацію самотужки, активно залучив на допомогу зовнішньополітичне відомство Російської держави. І, до слова, таки добився не лише анулювання патріаршої анафемі, а й видання окремої благословенної грамоти патріарха⁶⁹. Самовидець, звичайно ж, ці факти замовчує.

Але ще більш важливим у контексті розуміння витоків негативного представлення образу гетьмана Ігнатовича в літописній літературі є той факт, що найбільш вірогідним автором «Літопису Самовидця» був особистий недруг Ігнатовича — колишній генеральний підскарбій в уряді гетьмана Івана Брюховецького Роман Ракушка-Романовський, у котрого Дем'ян Ігнатович відібрав у Ніжині належне йому майно та змусив поспіхом переїжджати із Лівобережжя на Правобережжя. І саме мстяться за ці переслідування, Ракушка-Романовський, виконуючи в 1670 р. дипломатичне доручення геть-

⁶⁵ Там само. — С. 106.

⁶⁶ Там само. — С. 107.

⁶⁷ Там само. — С. 110.

⁶⁸ Там само. — С. 113.

⁶⁹ *Петровський М.* Нариси історії України XVII — початку XVIII століть (Досліди над Літописом Самовидця). — Харків, 1930. — С. 115.

мана Дорошенка до Стамбула, добився від константинопольського патріарха Мефтодія накладення прокляття на свого особистого ворога⁷⁰.

Після відсторонення Ігнатовича від гетьманства Роман Ракушка-Романовський у 1676 повертається на Лівобережжя і, здається, непогано тут облаштовується⁷¹, але образа экс-гетьмана залишалась. Й отож, якщо стосовно своїх політичних опонентів — І. Виговського, П. Тетері, Децика, П. Суховія — Ракушка-Романовський у тексті літопису, за означенням дослідників, демонструє лише «елементи неприхильного ставлення», то по відношенню до Д.Ігнатовича виявляє вже «вороже ставлення»⁷². І додамо, що це ставлення, як свідчить текст літопису, формується не через якісь політичні розбіжності, а відштовхуючись винятково від особистісного несприйняття козацького полковника, котрий, завдячуючи подвійній зраді спочатку гетьмана Брюховецького, а згодом Дорошенка, перебрав до своїх рук булаву лівобережного регіментаря.

Звичайно ж, навряд чи коректно було б стверджувати, що сформований автором «Літопису Самовидця» образ гетьмана Ігнатовича набув в Україні широкої популярності вже на момент написання твору чи в перші десятиліття по тому. Скоріш за все тут мову можна вести лише про вплив цих відомостей на формування певного історіографічного канону в наступному столітті. Отож, скажімо, гадяцький полковник Григорій Грабянка, який у своєму літописі, як відзначають дослідники, послуговувався інформацією, почерпнутою як із «Синописа Київського», так і з «Літопису Самовидця»⁷³, певною мірою повторює описані перед тим Самовидцем сюжети і про приятелів Ігнатовича, котрі проголосили його гетьманом, і про його сумнозвісне падіння з ганку, яке «багато хто розцінив, що це справджується патріархові прокляття»⁷⁴. Але, що важливо, Грабянка при цьому уникає сарказму попередника щодо жалюгідної акторської гри Ігнатовича під час обрання на гетьманство; та й щодо «прокляття, що справджується», ставлення автора показово емоційно-відсторонене.

Загальна ж оцінка гетьманування Ігнатовича взагалі вражає своєю позитивною налаштованістю, що іноді виглядає аж занадто хвалебно: «цей гетьман об'єднав усю Україну, замирив її; він добився у царській величності прощення за проступки гетьманів-попередників та за проступки Брюховецького... він домігся підтвердження давніх вольностей, а також утвердив нові...»⁷⁵. Отож, згадуючи старшин, котрі брали участь у змові проти

⁷⁰ Петровський М. Нариси історії України... — С. 115; Дзира Я.І. Вступ // Літопис Самовидця. — С. 21.

⁷¹ Петровський М. Нариси історії України. Дзира Я.І. Вступ // Літопис Самовидця. — С. 22.

⁷² Дзира Я.І. Вступ // Літопис Самовидця. — С. 32–33.

⁷³ Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки. — К., 1992. — С. 140.

⁷⁴ Там само. — С. 140, 142.

⁷⁵ Там само. — С. 143–144.

гетьмана-об'єднувача, літописець демонструє своє негативне до них ставлення словами: «і ось такої подяки діждався від своїх підручних» за всі ті добрі справи⁷⁶.

Щоправда, переписавши так кардинально загальну характеристику гетьманування Ігнатовича, для означення особи регіментаря Грабянка залишив у своєму творі вже звичний антропонім — «Многогрішний». Втім, Грабянка знайшов спосіб і в послуговуванні цим антропонімом виразити власне позитивне ставлення до нього, додавши до запозиченої у Самовидця форми при описі найбільш драматичної сцени його гетьманування — таємної змови невдячної старшини — ще й означення його по-батькові: «Дем'ян Гнатович Многогрішний»⁷⁷. Доволі показовим у такому називанні Ігнатовича є те, що, скажімо, гетьману Брюховецькому, котрий упродовж 1665–1667 рр. офіційно — як царський боярин — послуговувався саме такою формою антропоніму⁷⁸, Грабянка у цьому відмовляє⁷⁹. Як, власне, й іншим козацьким регіментарям — Дорошенку, Самойловичу, Суховію, Гоголю, Мазепі...

Якщо ж аналізувати актовий матеріал XVIII ст., то варто зауважити, що в тих нечисленних згадках, що надibuємо в документах про гетьмана Ігнатовича, відверто негативних конотацій не спостерігаємо. Але при цьому як єдино можливий антропонім вживається саме форма «Дем'ян Многогрішний». Наприклад, генеральний суддя Василь Кочубей в доносі на Пилипа Орлика в лютому 1708 р., згадуючи про заслуги свого тестя — полтавського полковника Федора Жученка, вказує, що той був на полковництві вже «за гетмана Демьяна Многогрешного»⁸⁰. Так само й сучасник Кочубея і його наступник на уряді генерального писаря Пилип Орлик у листі до митрополита Стефана Яворського, ведучи мову про ще одного відомого генерального писаря — Карпа Мокрієвича, зауважує, що той на уряді писарським «былем... у гетмана Демяна Многогрешнаго». Причому, доволі цікавою обставиною тут є те, що контекст цього повідомлення переконливо вказує на симпатію Орлика саме до згаданого ним гетьмана та, відповідно, засудження дій його генерального писаря: «чи праведно, чили неправедно, Бог весть, обвини его, гетмана своего, о противне государству Россійскому с Дорошенком пересылки и согласія и предал его лестію в ссылку в Сібир; а якуюж напотым за тое имел честь?»⁸¹. Аналогічний антропонім — «Многогрішний» —

⁷⁶ Там само. — С. 144.

⁷⁷ Там само. — С. 143.

⁷⁸ Див.: Акты ЮЗР. — Т. 6. — СПб., 1869. — С. 14, 15, 20, 24 та ін.

⁷⁹ Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки. — С. 127–139.

⁸⁰ Источники малороссийской истории, собр. и изд. Д.Н. Бантышем-Каменским. — Ч. 2. — М., 1859. — С. 147.

⁸¹ Цит. за: *Субтельний О.* Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. — К., 1994. — С. 176.

вживає і гетьман Іван Скоропадський, згадуючи Дем'яна Ігнатовича у своєму чолобитті імператору Петру I від 5 травня 1722 р.⁸²

Іноді в документах тієї доби можна натрапити на випадки, коли обидва антропоніма неконфліктно поєднувались на одному й тому ж акті. Наприклад, так, як це бачимо на універсалі гетьмана Ігнатовича від 7 липня 1671 р. про закріплення за Михайлом Зіновичем, «респектуючи на значє в Богу зешлого пана Зіновия Ігнатовича в Войску Запорозком заслуги», рангового млина в селі Понурниці, на звороті якого міститься пізніша приписка «Универсал гетмана Демьяна Игнатовича 1671 года на мельнику в селе Понуриницы. Сію мельнику предок мой купил. Переписано. На млын Зінковській в Понорнице, а отвая пры продажы займища даний, от пана Демяна Многогрішного»⁸³. Приписка, на жаль, не датована, але, зважаючи на той факт, що на початку 1672 р. Ігнатович уже був позбавлений влади, робилась вона вже в роки гетьманування його наступників. Хоча зауважимо, що в інших випадках на пізніших копіях і приписках до них на земельних пожалуваннях у тому ж таки Ніжинському, а також Чернігівському полках зберігався той антропонім, який вживався в оригіналах універсалів, тобто «Демян Ігнатович»⁸⁴. А, скажімо, в полку Лубенському загалом жодного разу не зустрічаємо антропонім «Многогрішний» — лише винятково «Ігнатович», причому як у копіях універсалів, так і в пізніших приписках до них⁸⁵.

Виходячи з усіх цих джерельних, історіографічних й історичних передумов, яким же має бути антропонім цього самого восьмого гетьмана Української козацької держави в сучасних історичних текстах?

Як відомо, наступник гетьмана Ігнатовича — Іван Самійлович Самойлович, своє прізвище, як й Ігнатович, також виводив від імені свого батька. Недруги ж Самойловича та його політичні опоненти нерідко прозивали гетьмана «Поповичем»⁸⁶. Так само, як й Ігнатович, Самойлович закінчив своє гетьманування (щоправда, урядовав він на Лівобережжі не чотири з половиною роки, а цілих вісімнадцять) старшинською змовою проти себе, опалою в очах царя та засланням до Сибіру. І, що цікаво, вже після опали Івана Самойловича в регіоні, з якого він походив і де він старшинствував перед тим, як прибрати до своїх рук гетьманську булаву, його вписували до офіційних документів не інакше як «Попович». Причому, в історичних джерелах першої третини XVIII ст. натрапляємо саме на такі варіанти написання не в політизованих текстах, а в актах на володіння землею. Наприклад,

⁸² Источники малороссийской истории... — Ч. 2. — М., 1859. — С. 320.

⁸³ Універсали українських гетьманів... — С. 558.

⁸⁴ Наприклад, див.: Генеральное следствие о маестностях Нежинского полка... — С. 375; Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка. — С. 28, 29, 31 та ін.

⁸⁵ Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку. — С. 74, 79, 80, 82, 83.

⁸⁶ Літопис Самовидця. — С. 144; *Оглоблин О.* Гетьман Іван Мазепа та його доба. — 2-е допов. вид. — Нью-Йорк–Київ–Львів–Париж–Торонто, 2001. — С. 74.

у Генеральному слідстві про маєтності Чернігівського полку, при описі села Роїще Ройської сотні надibuємо згадку і про «гетьманство Многогрешного», і про його наступника — «як стал гетманом Попович»⁸⁷. Так само і при описі сіл Звиничево, Голубичі, Велика Вісь, Буяни, сілець Гусинка, Даничі, Свинопухи тієї ж Ройської сотні знову зустрічаємо згадки і про «гетмана Поповича», і про «сина гетмана Поповича»⁸⁸. Але ж хіба це є вагомою підставою для того, аби він залишився в українській історіографії під ім'ям «Івашки Поповича»? Не кажучи вже про очевидну абсурдність закріплення в історіографії, скажімо, за гетьманом Іваном Мазепою широко представленого в джерелах (причому не лише ідеологічного чи політичного спрямування, а і в актах власності на землю), ініційованих російською владою кліше на кшталт «изменник гетман Мазепа»⁸⁹ (згідно ж з формулюванням жалуваної грамоти Петра I на підтвердження майнових прав вдови страченого перед тим генерального судді Василя Кочубея Любові та її синів Василя і Федора, «вор и изменник Мазепа»⁹⁰).

Загалом же, гортаючи сторінки історії Гетьманату, не важко помітити, що тривалий час існувала практика паралельного використання декількох прізвищ, зазвичай родового та козацького прізвиська. І найперше, хто тут спадає на думку, так це відомі козацькі старшини, що походили зі шляхетської верстви, — полковник Степан Морозенко-Мрозовицький, полковник, а згодом гетьман Павло Тетеря-Моржковський, генеральний суддя Вуяхевич-Височанський. Послугуючись не шляхетськими родовими прізвищами, а козацькими прізвишками, старшини цим самим демонстрували власне інтегрування до козацького загалу.

Але існувала й інша тенденція, коли обрані на старшинство особи з нижчих соціальних прошарків, відмовляючись від своїх родових прізвищ, намагались засвідчити тим самим своє соціальне піднесення. Так, наприклад, вчинив Павло Герцик, котрий перед тим «сидел на рынку Полтавском з крамом подлым, з голками, шпильками и банками; а же природы был цекавой, а матка его сподобилась бытии женою Пана Петра Забелы, за Брюховецкого судьи генерального и за Самойловича обозного генерального», за допомоги несподівано звеличеної матері («тогда от тоей матки вспоможен будучи») «не з заслуги какое военное, але з лукавое омамы, зостал полковником полтавским»⁹¹. За спостереженням дослідників, саме тоді він і

⁸⁷ Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка. — С. 15.

⁸⁸ Там же. — С. 16, 17, 18, 21, 22, 23, 24.

⁸⁹ Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку. — С. 2, 6, 22, 23, 40 та ін.; Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку 1729–1730. — Полтава, 2007. — С. 68, 88, та ін.; Генеральное следствие о маетностях Черниговского полка — С. 58, 61 та ін.

⁹⁰ Генеральне слідство про маєтності Полтавського полку. — С. 68.

⁹¹ Источники малороссийской истории... — Ч. 2. — С. 146–147.

відмовився від вживання батьківського прізвища «Герцик» і підписувався лише як «Павло Семенович»⁹². Подібний випадок зустрічаємо і в документах початку XVIII ст., коли якийсь Дем'ян Перехрист, отримавши 1717 р. за допомоги генерального судді уряд сотника Ковалівської сотні Гадяцького полку, відразу ж перестав вживати прізвище, що, по суті, було прізвищем, і почав підписуватися сам і величатися в офіційній документації винятково як «Дем'ян Іванович»⁹³.

А ще нерідкими були випадки переходу з родового прізвища на нове, утворене від імені батька, як це зробили, наприклад, сини генерального старшини в уряді гетьмана Самойловича Сави Прокоповича, котрих документи початку XVIII ст. фіксують не за прізвищем батька, тобто Прокоповичами, а як генерального писаря Семена Савича та лубенського полковника Василя Савича⁹⁴.

Загалом же підбиваючи підсумок висловленим вище міркуванням, хотілося б зауважити таке. За нашим переконанням, аналіз історичних джерел робить очевидним той факт, що вживання форми «Многогрішний», як й імені «Демко» замість «Дем'ян» чи більш негативно акцентованої форми «изменник Демко»⁹⁵, безперечно, несе в собі відверто негативне смислове наповнення, яке є абсолютно недоречним для вітчизняного історіографічного дискурсу, оскільки останній має бути толерантним за своєю суттю, а вживані історичні терміни та назви (як подій, так й історичних осіб) мають максимально наближуватись до темпорально їм близьких історичних прототипів, а не відбивати пізніші ідеологічні чи історіографічні упередження та стереотипи. Відтак і використання антропонімів «Демко Многогрішний» чи «Дем'ян Многогрішний» доцільне лише для підсилення негативних конотацій у поведінці його опонентів у середині України та поза її межами в часи повалення влади цього лівобережного гетьмана, а не як універсальна лексична форма. Паралельне вживання обох форм, як можна здогадатися з аналізу джерела, є також не вповні коректним, оскільки кожен з цих антропонімів ніс у собі певне політичне чи ідеологічне забарвлення й смислове навантаження. Водночас, власне, імена «Дем'ян» і «Демко» можуть використовуватись як синонімічні, хоч і тут, як бачимо, існує певна залежність; і для називання Ігнатовича в часи його гетьманування все ж буде доцільніше і науково коректніше використовувати повну форму імені — «Дем'ян».

⁹² Лазаревский А. Полтавщина в XVII в. // Киевская старина. — 1891. — Т. 34. — № 9. — Отд. 1. — С. 371, прим. 2.

⁹³ Модзалевский В. Генеральный судья Иван Чарныш и его род // Киевская старина. — 1904. — Т. 85. — № 4. — Отд. 1. — С. 11.

⁹⁴ Gajesky G. The Cossack Administration of the Hetmanate. — P. 402, 409, 415, 416, 694, 666; Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. — С. 117.

⁹⁵ Універсали українських гетьманів... — С. 594.

Звичайно ж, історичні кліше, історіографічні стереотипи за своєю суттю є надзвичайно живучими. Отож автор свідомий труднощів у їх підважуванні. Проте хотілося б вірити, що посіяні сумніви з часом таки призведуть до відмови від вживання антропоніма, що колись був штучно вирощеним і по нині підсвідомо несе в собі негативний оціночний присмак.